

Gábrity Molnár Irén

MIT ÉRTÜNK SZÓRVÁNYMAGYARSÁG ALATT VAJDASÁGBAN?

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az anyaországtól elszakadva évtizedeken át, a peremvidéken nyelvi elszigeteltségben élni az etnikai elszorulás előfeltétele. A vajdasági magyar szórványkérdésben éppúgy, mint a Kárpát-medence más területein nincs más út, mint együtt, közösen cselekedni az anyaországgal, a tömbben élőkkel. A természetes asszimilációnak ugyan megvannak a sajátos elemei, sőt el se vitathatjuk senkinek a jogát arra, hogy történelmi folyamatok eredményeként vagy szabad elhatározásból nyelvet, etnikumot és nemzetet váltson és újat, a többségi környezetét válassza magának. Megbocsáthatatlan azonban, ha a szórványban élők ezt nem szabad döntésből, hanem az anyanemzet mulasztásai miatt teszik. Európában a szórványban élő kisebbségeknek immár nemcsak az esélyegyenlőségre, hanem a pozitív diszkriminációra is joguk van. Így a peremmagyarságnak biztosítanunk kell azt a jogot, a lehetőséggel együtt, hogy önmagát/nemzeti értékeit megőrizze.

NÉHÁNY JELLEMZŐ A VAJDASÁGI MAGYAROKRÓL

A magyarok száma Vajdaságban, 1900-ban 378 634 lélek volt. Növekvő népszaporulatuk folytán számuk 1961-ben elérte a 449 587 főt. Ettől kezdve számuk fokozatosan csökkent (abszolút és relatív viszonylatban is). Napjainkban, a hivatalos 2002. évi összeírás szerint, Vajdaságban 290 207 magyar él (14,28%). A vajdasági magyarok demográfiai, etnikai és földrajzi (migrációs) helyzetét a következő tényezők befolyásolták:

1. Alacsony természetes szaporulat

Ha a magyarság természetes szaporodása 1948 és 1991 között 4%-os marad, ma Vajdaságban 445 745 magyar élne. A magyarok fertilitása az 1953-ban jegyzett 19,5 ezrelékről az 1991-ben kimutatott 11,4 ezrelékre csökkent¹, bár az élve született csecsemők száma növekedett, mégis, különösen a hatvanas évektől kezdődően, csökkent a natalitás, torzult a korösszetétel (előregedés). Mintegy 140 000-rel kevesebb magyart írtak össze 2002-ben, mint 1948-ban.

2. Vegyes házasságok, „kétnyelvűség”

A szórványban élő magyaroknál kifejezettebben, de a tömbmagyarságnál is tapasztalható volt az etnikailag homogén házasságok csökkenése (1956 és 1988 között 82,2%-ról 73,6%-ra csökkent). A vegyes házasságokban iskolába induláskor

a gyermek iskoláját gyakran a szláv szülő nyelvi „előnyeihez” igazodva határozták meg. Az 1990-es években csökkent a vegyes házasságok száma meg a magukat jugoszlávnak vallók száma is – a vegyes házasságból származó szerb tannyelvű iskolákba íratott gyerekek száma azonban nem.

3. Migráció: faluról városba, szórványból a tömbmagyarságba, Szerbiából az anyaországba, a szülőföldről külföldre, sőt más kontinensre

A huzamosan mostoha, megélhetést nem nyújtó agrárpolitika elsősorban a magyar falvakat és tanyákat érintette: a mezőgazdasági lakosságot ipari környezetbe kényszeríthette, sokszor olyan helyre, ahol magyar iskola már nem volt. A szórványból a magyarok a Tisza mentére és Észak-Bácskába költöztek, iparvárosokat, magyar iskolákat keresve (a Tisza-melléken 1948-ban 52,1% volt a magyarok részaránya, 1991-ben pedig már 59,6%). Ezt a koncentrációt (hivatalosan 202 000 magyar nemzetiségű, a magát magyar anyanyelvűnek vallókkal együtt a becslések szerint 223 000 lakos) az 1990-es években felhígították az 1992-es, 1995-ös és 1999-es menekülthullámmal.

A külföldi munkavállalás a hatvanas évek közepén kezdődött. 1970-re már 16 627 magyar vendégmunkás dolgozott külföldön, vagyis a Vajdaságból külföldön dolgozók 27,5%-a magyar volt. Legnagyobb számban Szabadkáról, Újvidékről, Topolyáról, Zomborból, Adáról távoztak. A hetvenes években a szórványból is megindultak a magyarok a nagyvilágba, főleg az európai országokba, a kilencvenes években pedig már a tengerentúli államokba is.

4. Tervszerű szláv (szerb) betelepítések és spontán menekülthullámok

Az etnikailag koncentrált településeket tervszerű betelepítésekkel felhígították, főként 1945 és 1948 között, de létesültek kolóniák a hatvanas években is. Az indok: a nemzeti kisebbségek „megmentése a bezárkózástól”, „gettósodástól”. (Ilyen hígítás történt pl. Újvidéken – a Telepen, Szabadkán, Zomborban, Nagybecskerekén–Muzslyán, Pancsován, Törökbecsén stb.) A kilencvenes években a tartományba érkező negyedmillió lélekszámú menekülthullám felülmúlta az első és a második világháború utáni betelepítések méreteit is. Ma már Vajdaság népességének kétharmada szerb nemzetiségű, melynek körülbelül a fele őshonos, a másik fele sajtóságos mentalitású betelepített. A menekültek háromnegyed része a kilencvenes években Bácska délnyugati részén és Szerémségben telepedett le. Sokan a nagyvárosokba igyekeztek: Újvidék körzetébe (1996-ig több mint 82 465), majd a következő városokba: Rumába (600–800), Zomborba (7867) Pancsovára (7858), Indiára (6956) és Mitrovicára (7042). Számuk Szabadkán több mint 6000, Temerinben közel 3500. Emellett több mint ezren érkeztek Óbecsére, Palicsra, Topolyára.

5. Gazdasági elszegényedés, politikai bizonytalanság, kivándorlás

Közvetlenül a második világháború után számos üzemet, malmot szereltek le Vajdaságban, és vittek délre. Később az állami befektetéseket is szűkmarkúan mérték a magyarlakta területeken, különösen a határ menti települések, városok maradtak ipari telephelyek nélkül. A kilencvenes évek elején bekövetkezett háborús helyzet, majd Szerbia bombázása nemcsak hogy nagyméretű termelésesökkenéshez, elszegényedéshez, elképesztő pénzromláshoz vezetett, hanem a közvetlen életveszély, a katonai behívók elől való menekülés arra készítette a fiatalokat, hogy

elhagyják az országot (Vajdaságból 1991-től kezdődően kb. 50 000 magyar emigrált, ebből 20 000 férfi a behívók elől).

7. A nemzeti identitástudat gyengülése, természetes asszimiláció

Az elszegényedett kisebbségi élet és kultúra gyökértelenséghez, gyakran kisebbségi érzésekhez, távlatlansághoz vezetett. A jugoszlávság eszméje sokakban azt a reményt keltette, hogy megélhetési esélyeik nőnek. A szerb nyelvű és kétnyelvű oktatás, mint előrelátható is volt, a magyarság megtagadásához vezetett sok bánáti faluban, városban. A szórványokban megszűnőben van a magyar tannyelvű oktatás, a gyerekek elenyésző százaléka tanul anyanyelvén.

A kilencvenes években a magyarok politikai önszerveződése és etnikai veszélyeztetettsége miatt is sokan ismét vállalták eredeti nemzetiségüket. 1991-ben 339 491 lakos (a vajdasági lakosság 16,9%-a) vallotta magát magyarnak; továbbá még 37 061 (becsült szám) fő nem tért vissza magyar nemzeti kisebbségéhez, de megjelölte anyanyelveként a magyart. 2002-ben a korábban jugoszlávságot vállaló magyarok között sokan újra magyarnak írták be magukat a lakossági összeíráskor. Új jelenség, hogy növekedett a magyarok közt a regionális tudattal rendelkezők száma (vajdasági, bácskai, bánági).

6. Az áttelepülés pszichológiai megrázkódtatásai; a létfenntartás küzdelmei háttérbe szorítják a nemzeti identitásért való küzdelmet

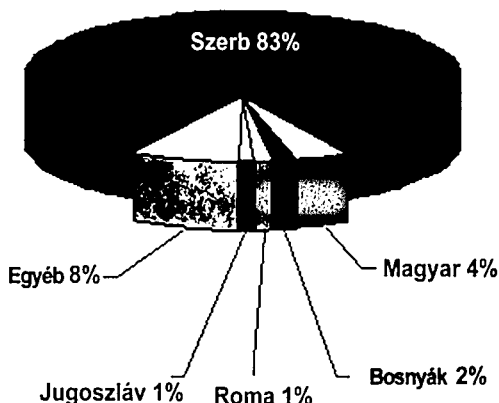
Sok talaját veszített család és egyén próbálja újrakezdeni életét külföldön, miközben büntudata is lehet a szülőföld, rokonok elhagyása miatt, de az új környezetben sem talál gyorsan biztonságra. Jellemző a vajdasági magyar egyetemisták és vállalkozók köreire, hogy szívesen keresik és támogatják egymást idegenben, viszont szülőföldjükön már csak a családdal, a szűkebb baráti körrel tartják a kapcsolatot. Évenként átlagban egyszer-kétszer látogatnak haza.

DEMOGRÁFIAI MUTATÓK

A legutóbbi lakosság-összeírás adatai alapján Szerbiában (Kosovo nélkül)

7 498 001 lakos él.²

1. ábra: Szerbia lakosságának nemzeti összetétele Kosovo nélkül – 2002

Szerbia lakosságának (Kosovo nélkül) ma több mint 80%-a szerb. A magyarok az ország északi tartományában élnek, és alig érik el a 4%-ot. Vajdaság tartomány területe 12 506 km², lakosságának száma 2 013 889 (2002-ben). A második világháború végéig három etnikum (szerb, magyar, német) dominált ott. A lassan elszerbesező tartományban, Észak-Bácska és Észak-Bánát területén, majd a Tiszamelléken élnek többségben magyarok (Szabadka, Kanizsa, Zenta, Topolya, Kishegyes, Ada, Óbecse és Csóka községekben, és ezenkívül 36 szórványtelepülésen). A vajdasági nemzetiségi arányok ma: 65,1%-a szerb (1991-ben 56,9 volt), 14,28%-a magyar (1991-ben 16,94% volt, de 1948-ban 26,13%-a).

A következő táblázat a magyarok számának és részarányának csökkenését mutatja be az elmúlt évszázadban, nagy léptékben:

Év	A magyarok száma	Részaránya
1900-ben	378 634	Növekvő népszaporulat a vajdasági lakosság részarányában: 26%
60 év múlva, 1961-ben	(+70 953) 449 587	Ettől kezdve csökkenő népesség Részarány: 24%
40 év múlva, 2002-ben	(-159 380) 290 207	Gyors ütemű fogyatkozás Részarány: 14,28%

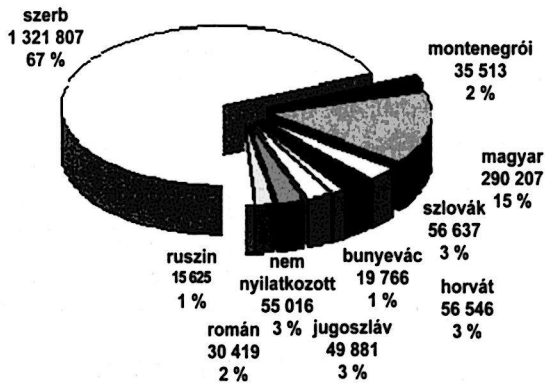
Az utóbbi tíz-egynéhány évben megfigyelhető a magyar etnikum csökkenése, mintegy 50 000-rel, ebből kb. 34 000 a népességi fogyás, a többi emigráció, bár van, aki vajdaságinak vallotta magát, vagy nem nyilatkozott; ugyanakkor szám-növekedést okozott a magyaroknál, hogy a „jugoszlávok” újra vállalták magyarságukat. A magyarok számának csökkenését az utóbbi tíz-egynéhány évben több tényező befolyásolta:

1. az elvándorlás
2. a gyenge születési arány
3. az asszimiláció.

A vajdasági magyarságnak egyharmada hátrányos nyelvi-etnikai helyzetben él. Csaknem a fele (130 000) a szerbséggel nagy felületen érintkezve, az egyre erősödő identitásvesztés folyamata felé halad.

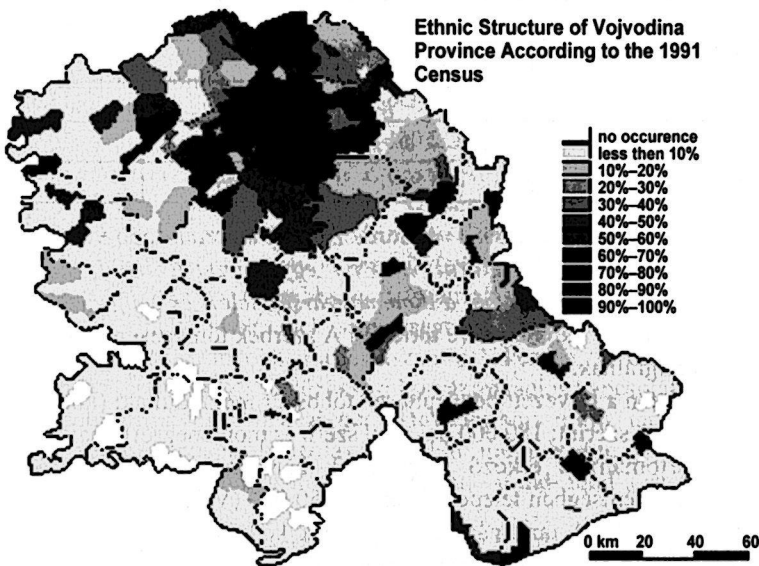
A 2. számú grafikon a tartomány tarka, multietnikus összetételét ábrázolja ma:

2. ábra: Vajdaság lakosságának (2 013 889) nemzetiségi részaránya – 2002

A magyarok területi elhelyezkedése Vajdaság tartományban a térképen látható (3. ábra):

3. ábra: A vajdasági magyarok területi megoszlása³

Lakóhelyüket illetően a magyarok nagy része (több mint egynegyede) kisvárosban él, majd a nagy falvakban, és kisebb részük nagyvárosban. A legalább 15 000 magyar lélekszámú délvidéki településeknek rendelkezniük kell azokkal az

intézményekkel (iskolák, művelődés), amelyekkel felelősséget vállalnak a vajdasági összmagyarság és a szórványban élők megmaradásáért is. Az 1. számú táblázat az egyes körzetek és a magyarlakta községek lakossági arányát mutatja:

1. táblázat: Egyes vajdasági községek magyarságának száma 2002-ben, ahol legalább 15 000-en élnek⁴

A körzet vagy a község neve	A lakosság száma	A magyarok száma	% aránya
<i>Észak-Bácska:</i>	200 140	87 181	43,56
Szabadka	148 401	57 092	38,47
Topolya	38 245	22 543	58,94
<i>Dél-Bácska:</i>	593 666	55 128	9,28
Óbecse	40 987	20 018	48,84
Újvidék (város)	299 294	15 687	5,24
<i>Nyugat-Bácska</i>	214 011	21 825	10,20
<i>Észak-Bánát:</i>	165 881	78 551	47,35
Ada	18 994	14 558	76,64
Kanizsa	27 510	23 802	86,52
Zenta	25 568	20 587	80,52
<i>Közép-Bánát:</i>	208 456	27 842	13,35
Nagybecskerek	132 051	14 211	10,76
<i>Dél-Bánát</i>	313 937	15 444	4,92

Vajdaságban a magyar lakosság vándormozgalmára immár több évtizede három forma jellemző: *elköltözés faluról városba egy körzeten belül; költözködés Bánságból Bácskába (szórványból a tömbmagyarság felé); és emigráció külföldre.* Tanulságos tendencia: lakosságcsere történik! A szerbek tömegesen betelepülnek, a kisebbségek emigrálnak.

Ezen a területen a tervezett betelepítések többször megindultak: (kolóniák) Tito idejében (a becslés szerint: 180 000 boszniai szerb és montenegrói), majd Milošević idejében a tartományba érkező menekültek háromnegyed része Délnyugat-Bácskában és Szerémségben telepedett le: kb. 250 000 (Vajdaság lakosságának ma 13%-a új menekült!). A tartomány lakosságának kétharmada szerb nemzetiségű, melynek csaknem a fele őshonos (autochton), a másik fele sajtósági mentalitású betelepített (kolonista, imigráns vagy menekült).

A SZÓRVÁNY FOGALMA A DÉLI VÉGEKEN

A szórványmagyarság fogalmán általában a határon túli magyarságnak azt a rétegét értjük, amely a többségi nemzetekhez képest településén, mikrorégiójában 30%-nál kisebb arányban él, hátrányos nyelvi-etnikai, vallási helyzetben és a

nemzettesttől elszigetelődve, leépült intézményrendszerrel, folyamatos veszélynek, felszámolódásnak van kitéve. A településen már 2000 magyar lélek alá csökkent a magyarok száma (Vajdaságban 46 ilyen település van). Szociológiai értelemben a szórvány, a teret veszített, csökkent önértékelésű, etnicitásában sérült, nagy felületen a szerbekkel érintkező rétegeket jelenti.

A szórvány saját belső erejéből nem képes etnikai értékeit megőrizni. A vajdasági magyarságnak, legszűkebben mérve is, egyharmada hátrányos nyelvi-etnikai helyzetben él. Csaknem a fele (130 000) pedig, a többséggel nagy felületen érintkezve, az egyre erősödő értékvesztés folyamata felé halad. Ez a távlatilag veszélyeztetett magyarság.⁵

Ilyés Zoltán írta le: „A szórványok pontos kvantitatív behatárolásai, asszimilációelméleti meghatározásai és társadalomtudományos körülírásai ellenére a Kárpát-medencei összmagyar diskurzusból, a tudományos, politikai és laikus nyilvánosságban valamiféle hallgatólagos közmegegyezés szerint minden szórvány, ami nem a tömbmagyarsághoz tartozik, amelyet bizonyos diszperzió, térbeli keveredtség – érzelmesebben megfogalmazva –, magárahagyatottság jellemez. Ez a besorolás nem reflektálja a szórvány/diaszpóra fogalmához szorosan kötődő »szét-szórás«, a migráció momentumát, hiszen a szórványdiskurzus referenciális bázisát adó Kárpát-medencei szórványok többsége, regressziós szórvány, azaz egy vélelmezett etnikai tömb, mint eredeti állapot széttöredezésével, pusztulásával alakult ki.”⁶

Mirnic Károly a szórványkérdést politikai döntések hosszú folyamataként taglalja: „Tanulmányomban *szórványosodáson* értem az egy régióban lévő magyar *településhálózat* 1918–1991 között szerb telepések (kolonisták) vagy 1991–2002 között »menekültek« által történő ritkítását, illetve a magyar népességi aránynak a *szerb állam által tervezett kisebbitését*. Ettől megkülönböztetem a *csak egy település szórványosulásának* jelenségét, amelyet szintén a magyar népesség arányának csökkenéseként értelmezek, de egy bizonyos politikai döntés meghozatalához kötöm. Ez az a kezdőpont, amely jelképezi közösségi létének fokozatos-szakaszos megszűnését. A nemzeti kisebbség felszámolása vagy eltűnése számszerű nagyságától és elhelyezkedésének sajátosságaitól függően hosszú folyamat [...] peremrészekben és szórványokban a lélekszám csökkenése, az önszerveződési formák hiánya, az egymásközi és közösségi kommunikációs kapcsolatok létrehozásának folyamatosan növekvő nehézségei, a további sors iránti, járványként terjedő közöny és érdektelenség látszólag váratlan megjelenése, s végül a tartós belenyugvás az állítólag megváltoztathatatlanba – mind-mind a szórványból küldi első vészjelzéseit.”⁷

A magyarság szórványnépességi integrációs-asszimilációs skálája szerint is több jellegzetes fokozatát különböztethetjük meg (Vetési László megállapításai):

1. Már etnikailag elveszett számunkra: a történelmileg elszlávosodott, a magyar eredettudat nélküli szlávság, a magyar eredettudatú szláv,

2. Még emlékeiben megmaradt magyarság: az első nemzedékes beolvadt, az etnikumváltó nyelvcsérés magyarság,

3. Rehabilitációs programra szorulnak viszont: a távlatilag veszélyeztetettek, etnikai és nyelvszigetek, a városi szórvány.

A szórványban tehát etnikai leépülési folyamat tapasztalható, aminek egyik mutatója lehet az értékrendváltás:

– leépül a pozitív önértékelés és jövőkép, helyét a vegyes képlet, később a negatív etnikai énkép veszi át,

– az etnikus másság előbb kisközösségi, majd családi, és végül magánügygé, egyszemélyes üggyé, sőt szabadidős tevékenységgé, „hobby-etnicitássá” zsugorodik,

– az etnicitás a családba gubózik be, esetleg az egyházi közösségre épül le.

Ilyen esetekben nélkülözhetetlen a rehabilitációs program, elsősorban az anyanyelvpolás területén és az iskolahálózat fenntartásában. Feladatunk kidolgozni a szórványigényeket a következő szempontokkal:

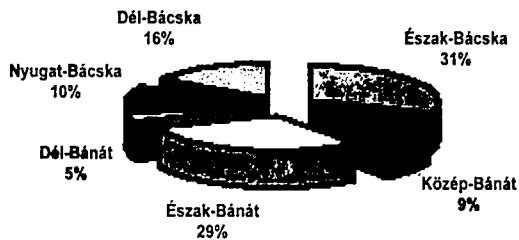
1. A szórvány az anyanyelvi iskolahálózat része
2. A megélhetés és munkalehetőség biztonságot sugall
3. A művelődési és kultúrházak hálózata a nemzeti megmaradás pillére
4. Az egyházi és a nemzetiségi tudat egybefonódása a régióban tipikus jelenség.

A szórványtelepülések és régiók egyedi igényekre épülnek, ami alapján kidolgozhatók a szórványprogramok, mint rugalmas alternatívák, összehangolt intézkedések.

A SZÓRVÁNYPROBLÉMA ÉS AZ ANYANYELVŰ ISKOLÁK

Az anyanyelvű iskolahálózat mentheti legfőképpen a nemzeti identitás megtartását. A vajdasági magyar közoktatási intézmények eloszlása mutatja a lakosság igényét is (lásd a 4. ábrát).⁸

4. ábra: A magyar tannyelvű alapfokú közoktatási intézmények megoszlása körzetekként:

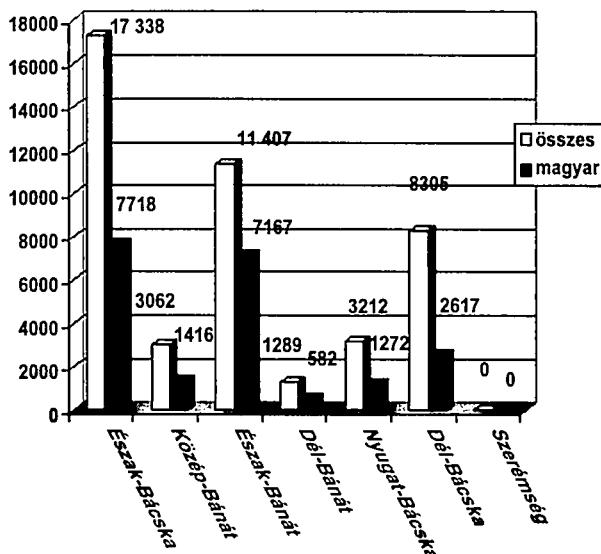

A magyar közoktatási intézmények 60%-a Észak-Bácska és Észak-Bánát területén van. Újvidék város vonzásterülete nagy, ezért ott találjuk az iskolák 16%-át, de már az összes többi régióban a magyar iskolák részaránya csak 10% alatt van.

A magyar tannyelvű alapképzésben részt vevő tanulók száma, körzetenként (lásd az 5. számú grafikont), az utóbbi években a következő:

Észak-Bácskában 7713-an tanulnak magyarul, Észak-Bánátban 7167-en, Dél-Bácskában 2617 magyar tanuló volt, Közép-Bánátban 1416, Nyugat-Bácskában már csak 1272, Dél-Bánátban pedig 582.

5. ábra: Az összes és a magyar tannyelvű képzésben részt vevő diákok létszámának körzetenkénti megoszlása az alapfokú oktatásban

Az utóbbi évtizedben a központosító tanügyi törvények, a háború/gazdasági válság okozta elvándorlás következtében a Vajdaságban jelentősen csökkent a magyar tagozatok és az azokon tanuló magyar tanulók létszáma. A statisztikai kimutatások szerint az oktatás minden szintjén visszaesés mutatkozott az anyanyelvű tanulók létszámában.

Amíg 1978-ban 30 564 magyar nemzetiségű diák tanult magyar nyelvű osztályokban a vajdasági *általános iskolákban*, addig 1993-ban az oktatás valamennyi szintjén mindössze 26 000 magyar diák folytatta anyanyelvén a tanulmányait. Az 1996/97-es tanévben 29 vajdasági községben folyt magyar nyelvű általános iskolai oktatás, ami 22 062 tanulót jelentett. Az előző iskolaévhez viszonyítva a magyar nyelvű általános iskolai oktatásban részesülő tanulók száma 5669-cel, illetve 2,52%-kal, a tagozatok száma pedig 18-cal csökkent. A magyarság identitástudatának csökkenését mutatja az az adat is, hogy a vajdasági magyar gyerekek mintegy 25%-a szerb tannyelvű iskolába jár; Közép- és Dél-Bánátban arányuk eléri az 50%-ot is, sőt Fehértemplomon (Versec) és Pancsován a 70%-ot; itt már csak elvétve van magyar alsós tagozat egy-egy iskolában. A szerb tagozatra főleg a vegyes házasságban született gyermekek járnak, akik „jugoszlávnak” vallották magukat, illetve azok, akiknek szülei mindenképpen a behódolás hívei.

A 2001/2002-es tanévben Vajdaság 344 általános iskolája közül nyolcvanban oktattak magyarul (is), ebből nyolc általános iskola csak magyar tannyelvű, 67 kétnyelvű (szerb és magyar, ebből 21 dominánsan magyar), négy iskola pedig háromnyelvű (kettő szerb–román–magyar, kettő szerb–szlovák–magyar) volt. A 344 alapfokú oktatási intézményből 253-ban tanult magyar nemzetiségű diák. A magyar

nemzetiségű tanulók összlétszáma 22 553 fő, ami a vajdasági általános iskolások 11,99%-át teszi ki. A 22 533 magyar nemzetiségű tanuló közül 18 249 magyar tannyelvű osztályba jár (80,91%).

Az általános iskolákban a 2003/2004. iskolaévben összesen 18 525-en tanultak magyar osztályban. Legtöbb (ezernél is több) magyarul tanuló általános iskolás (a vajdasági magyar tanulók majd 70%-a) a következő községekben van: Szabadkán (3757 tanuló 16 iskolában), Kanizsán (2228), Zentán (1904), Topolyán (1781), Óbecsén (1652) és Adán (1202). A szórványban, ahol egyes községekben esetleg még ötszáz körül mozog a diákok száma mind a nyolc évfolyamon, a helyzet körültekintő tervezést és odafigyelést igényel. Sajnos, egyes sziget/szórvány településen, ahol száz alatt van a magyar tanulók száma, évről évre kritikus az egyes tagozatok megnyitása.

A szórványban kedvezőtlen az általános és a középiskolai hálózat helyzete (a magyar tagozatok, szakok nem felelnek meg a piaccgazdasági igényeknek), ami miatt igen sok magyar ajkú tanuló iratkozik szerb tagozatokra. A *középiskolások* száma 1950-ben 10 250 volt (86 középiskolából), de 1970-ben már csak 4 teljesen magyar és 31 két tannyelvű középiskola működött (összesen 188 tagozattal), s a magyar ajkú középiskolások 51%-a tanult magyar középiskolában. Ma két újonnan alapított magyar tehetséggondozó gimnázium van, a többi kétnyelvű.

Vajdaságban az 1980/81-es tanévben 32 középiskolában tanulhattak magyarul a diákok. 1992/93-ban 27 iskolában, 5391 középiskolás tanult. A vajdasági magyar diákok 45,4 százaléka hároméves, 54,6 százaléka pedig négyéves középiskolába járt. A magyar diákok 70,84 százaléka tanult magyarul, a többiek szerb osztályokban folytatták tanulmányaikat. Ebben az iskolaévben mintegy 600 fiatal a magyarországi középiskolákba iratkozott, hiszen az országban háború dúlt. A daytoni értekezlet után az elvándorlás csendesedett, így az 1996/97. tanévben a mintegy 13 vajdasági községben a különböző középiskolákba 9466 magyar tanuló iratkozott be. Ebből 6362 tanult magyar nyelven (67,21%), a szerb tagozatra 3104 magyar középiskolás jár (32,79%). A 2003/2004. évi vajdasági iskolastatisztika szerint 6783 magyarul tanuló középiskolásunk volt 54 tagozaton. A tömbhöz tartozó községekben, Észak-Bácska és Észak-Bánát területén, 5139 magyar ajkú középiskolás jár iskolába, vagyis a magyar diákok 75,76%-a. A többi szórványhoz tartozó községben összesen 1644 középiskolásunk volt (a magyar középiskolások mintegy 26%-a).

A 2. számú táblázaton a magyararlakta községek szerint a helyzet a következő (a diákok számának nagyságrendje sorszámozva):

2. táblázat: A magyar középiskolások száma községenként

Magyar önkormányzat – tömb	Diákok száma
Szabadka (1)	2309
Zenta (2)	874
Topolya (3)	775
Kanizsa (4)	609
Óbecse (5)	550
Ada (6)	497
Törökkanizsa (11)	134
Összesen	5748
Magyarlakta község – szórvány	
Nagybecskerek (7)	299
Újvidék (8)	244
Csóka (9)	236
Zombor (10)	196
Temerin (12)	60
Összesen	1035

Becslésünk szerint a Vajdaságban a magyar általános iskolások 70%-a és a középiskolások 30%-a tanul anyanyelvén. A többiek két nyelven vagy szerbül kénytelenek kijárni az általános vagy a középiskolát. A szórványban szerbül tanul a magyar diákok 50%-a. Tervbe vehetnénk, hogy a szórványban legalább kétezer magyarul tanuló középiskolásunk legyen.

Tanulság

1. A színmagyar tagozatú általános iskolai oktatást csak az 5000–6000 magyar főt számláló helységekben lehet tervezni.

2. Ha ilyen rohamosan csökken a magyar tanulók száma/aránya a közoktatásban, akkor tíz év múlva csak azokban a vajdasági helységekben lehet fenntartani a ve-gyes tannyelvű oktatást, amelyekben a magyarság összlétszáma 3000–3500 főt tesz ki. *A szórványban kevesebb a magyar gyermekek születési aránya, sőt a továbbta-nulási hajlamuk is gyengébb, mint a többségi nemzeté.*

3. Az intézményhálózat hiányosságai a szórványban:

- a szórványközösségekben évente átlagosan nincs kettőnél több művelődési esemény
- az iskolában összevont alsó tagozatok, vagy csak anyanyelvápolás létezik
- gyakran csak vendégpapok végzik az egyházi feladatokat (húsvét, karácsony)
- a magyar napi- és heti sajtó késve érkezik, gyér az internetkapcsolat.

4. A szórvánnyá válás folyamatának kezdési időpontja (Mírnic Károly megállapítása)⁹: a településben megszüntették az anyanyelvű oktatást, a születési ezrelék 14,6 alatt van. A szórvánnyá válás folyamatának szakaszai:

Első szakasz: megszűntek az önszervezésből létrehozott és működtetett művelődési intézmények

Második szakasz: nincs többé igény a tömbből jövő oktatási, művelődési és tájékoztatási szolgáltatásokra

Harmadik szakasz: csak katolikus-református hitközösségekben és templomi gyülekezetben jelentkezik már anyanyelvi kapcsolat.

Feladatunk

1. Továbbfejleszteni az anyanyelvű közoktatási hálózatot a szórványban
2. Érettségire adó szakközépiskolákba és a gimnáziumokba jutás preferálása
3. Piacigényes szakok és gyakorlatias tudás bevezetése – emelni a továbbtanulási szándékot – felnőtt nevelés (folyamatos továbbképzés, számítógép-, nyelvtanulás)
4. Külön figyelemmel követni a szórványban tanulók ösztöndíjazását, utaztatását

5. Szakkollégiumok rendszere (tutorizálás, nyári gyermekfoglalkoztatások)

6. Gyenge a vállalkozási hajlam és a befektetési készség – tökehiány

Cél megállítani a fiatal szakemberek elvándorlását:

1. Elitemigráció helyett komplex tervek az emberi erőforrás fejlesztéséről
2. Korlátozni a gazdasági emigrációt – vállalkozási lehetőségek falun (szórvány munkanélküliség: 40–50%)!

A vajdasági magyar közösség az emigráció miatt évente kb. 300 diplomás értelmiségiről kénytelen lemondani!

A falvak elnéptelenedése miatt program a fiatalok megtartása érdekében.

Teendő:

– megmaradási stratégiai terv kidolgozása néhány szekcióban (MNT szórványprogram)

1. Szülőföldön maradási programok szórványrégióként
2. Anyanyelvű iskolahálózat része
3. Szociális programok, fejlesztőprogramok (vállalkozások)
4. Művelődési élet – újratanítani a civil társadalmi cselekvési kultúrát, a kistérségi gondolkodást és kisközösségi önszerveződést (teleház akciók, tanyaszínház)
5. Anyanyelvű média közelsége
6. Híttétel megszervezése.

Kitartok ama európai elv mellett, hogy: A kisebbségek esélyegyenlőséget, sőt jogos pozitív diszkriminációt kérnek a szülőföldjükön!

JEGYZETEK

- ¹ Lásd Mirmics Károly adatait a szabadkai Magyarorsággkutató Tudományos Társaság kiadványaiban: Vajdasági útkereső (1998), Vajdasági marasztaló (2000) és Fészekhagyó vajdaságiak (2001).
- ² Forrás: A Köztársasági Statisztikai Hivatal közleménye (2002. 12. 24., LII. évfolyam, 295. sz.).
- ³ Észak-Bácskában és Észak-Bánátban él többen a magyarság, a többi szórványnak számít
- ⁴ A Köztársasági Statisztikai Hivatal közleménye alapján készítette a tanulmányíró (2002. 12. 24., LII. évfolyam, 295. szám).
- ⁵ Ajánlott forrásanyag: Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet által 2003. december 12-én szervezett A Kárpát-medencei szórványkutatás diszciplináris háttere és aktuális irányai a XXI. század első évtizedében című szimpózium előadói, tanulmányaikat az intézet a közeljövőben jelenteti meg.
- ⁶ Lásd: Ilyés Zoltán: Szórványkutatás, szórványértelmezés, Magyar kisebbségek a kutatások tükrében, Magyar Tudomány, Budapest, 2005/2, 145. o.
- ⁷ Lásd a Kisebbségi létjelenségek (Magyarsággkutató Tudományos Társaság 7., Szabadka) kötetben a Nemzeti kisebbségből szórványnépesség című tanulmányát.
- ⁸ Forrás: A Tartományi Oktatásügyi és Művelődési Titkárság adatai.
- ⁹ Lásd a Kisebbségi létjelenségek (Magyarsággkutató Tudományos Társaság 7., Szabadka) kötetben a Nemzeti kisebbségből szórványnépesség című tanulmányát.

IRODALOM

1. Anyanyelvű oktatásunk, Magyarorsággkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1997 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)
2. A vajdasági magyarok kényelvűsége (nyelvpszichológiai vonatkozások, Göncz Lajos), MTT Könyvtár 8. Kiadó: Magyarorsággkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2004
3. Biczó Gábor (2000a): Asszimiláció- és identitásváltás küszöbén: Egy észak-erdélyi református magyar szórvány, Domokos esete, Erdélyi Múzeum, 62., 3–4., 139–146.
4. Biczó Gábor (2000b): Megjegyzések Vetési László „Szórványstratégia-Nemzetstratégia” című tanulmányához. Magyar Kisebbség 6. internetes forrás: <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0003/m000301.html>
5. Fészekhagyó vajdaságiak. Magyarorsággkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)
6. Kisebbség létjelenségek, a Magyarorsággkutató Tudományos Társaság 7. tanulmánykötete, Szabadka 2003
7. Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének Évkönyve II. Akadémiai Kiadó, Budapest
8. Köztársasági Statisztikai Hivatal közleménye, Belgrád (2002. 12. 24., LII. évfolyam, 295. szám)
9. Magyar tudomány, Magyar kisebbségek a kutatások tükrében, Budapest, 2005/2.
10. Vetési László (2000): A könyv, és ami azután következik. Erdélyi Múzeum, 62., 3–4., 302–311.
11. Vajdasági útkereső. Magyarorsággkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)
12. Vajdasági marasztaló. Magyarorsággkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)